

Joachim Metallmann (1889–1942)

Joachim Metallmann urodził się 24 czerwca 1889 roku w Krakowie. Był z pochodzenia Żydem. Jego rodzicami byli Menasze (Menasse) Metallmann i Regina (Rifka) z domu Friedner. Dzieciństwo spędził w rodzinnym mieście, gdzie w latach 1895–1899 uczęszczał do szkoły im. Franciszka Józefa, a następnie do Gimnazjum św. Anny (obecnie I Liceum Ogólnokształcące im. B. Nowodworskiego). 31 maja 1907 roku zdał maturę z wyróżnieniem, po czym wstąpił na Uniwersytet Jagielloński, na którym studiował nauki przyrodnicze (fizykę i chemię) oraz filozofię. Duży wpływ na kształtowanie się jego poglądów w tym okresie wywarli między innymi Tadeusz Grabowski, Stanisław Zaremba, Władysław Natanson oraz Marian Smoluchowski, choć jego głównym nauczycielem był profesor Władysław Heinrich, wybitny filozof oraz pionier badań psychologicznych.

W maju 1912 roku J. Metallmann złożył egzamin doktorski, a 12 czerwca tegoż roku odbyła się jego promocja. Rozprawa doktorska, napisana pod kierunkiem profesora Witolda Rubczyńskiego, spotkała się z dużym uznaniem w środowisku naukowym i dzięki dotacji z Kasy im. Mianowskiego w 1914 roku została wydana drukiem (*Zasada ekonomii myślenia, jej historia i krytyka*). Po obronie pracy doktorskiej Metallmann kontynuował studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w zakresie zoologii, botaniki i mineralogii, powodowany zamiarem zdania egzaminów nauczy-

cielskich uprawniających go do nauczania w szkołach ogólnokształcących. Pomimo że okres I wojny światowej nie sprzyjał rozwijaniu zainteresowań naukowych, w 1916 roku J. Metallmann zdał pierwszą część egzaminów (z zakresu matematyki i fizyki); do drugiej części (z zakresu mineralogii i botaniki) przystąpił dopiero dwa lata później, ponieważ w tym czasie został powołany do wojska (służył w armii austriackiej). Komisja Egzaminacyjna pozytywnie ustosunkowała się do prośby przedłożonej przez młodego naukowca o umożliwienie mu zdawania egzaminów w późniejszym terminie, dzięki czemu w lutym 1918 roku uzyskał uprawnienia do prowadzenia lekcji w szkołach gimnazjalnych.

Pracę jako nauczyciel rozpoczął J. Metallmann nieco wcześniej, a mianowicie w 1917 roku w gimnazjum w Mielcu. Od 1920 roku uczył w kilku szkołach Krakowa: w VII Gimnazjum im. Adama Mickiewicza, w VIII Państwowym Gimnazjum Matematyczno-Przyrodniczym im. Augusta Witkowskiego (od roku 1953 V Liceum im. Augusta Witkowskiego) oraz w Gimnazjum Hebrajskim im. Chaima Hilfsteina. Młody uczyony był zmuszony zabiegać o środki finansowe niezbędne na swoje utrzymanie – względy materialne (oprócz chęci zdobycia doświadczenia dydaktyczno-pedagogicznego) były podstawowym powodem zatrudnienia się w kilku placówkach oświatowych.

W latach 1928–1929 J. Metallmann uzupełniał studia za granicą. Od 1931 roku był zatrudniony w Państwowym Pedagogium w Krakowie, w którym pracował do 1939 roku.

W roku 1924 ukazała się drukiem obszerna, dwuczęściowa rozprawa historyczno-porównawcza Metallmanna, zatytułowana *Filozofia przyrody i teoria poznania A.N. Whiteheada*, którą autor przedstawił jako swoją rozprawę habilitacyjną (nad krytyką filozofii Alfreda Northa Whiteheada pracował również Stanisław Ignacy Witkiewicz, którego J. Metallmann poznał podczas pobytu w Zakopanem w 1935 roku i z którym znajomość utrzymywał aż do wybuchu II wojny światowej). Z nieznanych do końca powodów do kolokwium habilitacyjnego doszło dopiero 7 czerwca 1933 roku (wykład habilitacyjny wygłosił Metallmann 21 czerwca). Po przeprowadzeniu habilitacji i uzyskaniu stypendium na wyjazd za granicę J. Metallmann wyjechał do Francji, gdzie przebywał w roku szkolnym 1932/1933. Podczas pobytu w Paryżu poznał Emila Meyersona, znanego filozofa pochodzenia polsko-żydowskiego.

Po powrocie do kraju, w roku akademickim 1933/1934, będąc już docentem, uczyony rozpoczął wykłady na Uniwersytecie Jagiellońskim oraz w Studium Pedagogicznym w Katowicach (teksty poszczególnych wykładów oraz sporządzone do nich notatki zachowały się w Archiwum Polskiej Akademii Nauk oraz Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie). W tym czasie blisko współpracował z wieloma wybitnymi uczonymi, wśród których można

wymienić malarza i filozofa Leona Chwistka, fizyka Władysława Natansona, logika i filozofa Zygmunta Zawirskiego.

Zainteresowania naukowe J. Metallmanna koncentrowały się zasadniczo wokół czterech zagadnień: ekonomii myślenia, determinizmu, związku filozofii z nauką oraz strukturalnego ujęcia tematów przyrodniczych.

W 1934 roku ukazało się najważniejsze, dwutomowe dzieło monograficzne J. Metallmanna, zatytułowane *Determinizm nauk przyrodniczych*. Dwa lata wcześniej (18 stycznia 1934 roku) pracę tę prezentowano na posiedzeniu zwyczajnym Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie pod tytułem *Determinizm przyrodoznawstwa*. Autor przedstawił w niej rozwiązanie problemu determinizmu w dziedzinie fizyki i innych nauk przyrodniczych w kontekście rewolucyjnych zmian naukowo-przemysłowych z przełomu XIX i XX wieku. Praca ta odbiła się szerokim echem zarówno w polskim, jak i w zagranicznym środowisku naukowym. Druga część dzieła – *Determinizm w biologii* – która zachowała się w formie rękopiśmiennej, po zredagowaniu przez Janusza Mączkę została wydana w 2002 roku w Krakowie.

W ostatniej swojej książce – *Wprowadzenie do zagadnień filozoficznych* (Kraków 1939) – uczonego starał się połączyć dwa cele: teoretyczny i dydaktyczny. Dzieło to miało służyć jako nowoczesny podręcznik dla słuchaczy Państwowych Pedagogów oraz studentów uczelni wyższych. Zamiarem autora było przygotowanie dzieła stanowiącego swego rodzaju „pogotowie krytyczne” do walki z kołtuństwem i ciasnotą horyzontów myślowych, dzieła mającego rozbudzać ciekawość intelektualną czytelników i poszerzać kręgi konsumentów kultury. Duży nacisk autor położył w nim na właściwą metodę dociekań filozoficznych. Podręcznik ten, napisany prostym i zrozumiałym językiem, jest do tej pory chętnie czytany przez studentów.

Prace J. Metallmanna stopniowo docierały do coraz większej rzeszy odbiorców, wychodząc również poza granice Polski. Wkrótce ceniony za swoje osiągnięcia uczoney otrzymał członkostwo czynne w Polskim Towarzystwie Filozoficznym we Lwowie, w Towarzystwie „Philosophia” w Belgradzie oraz w Międzynarodowym Kole Bioteoretyków w Lejdzie.

26 maja 1939 roku na 7. zwyczajnym posiedzeniu Rady Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w uznaniu zasług naukowych J. Metallmanna Komisja Filozoficzna złożyła wniosek o nadanie mu tytułu profesora, czego, niestety, już nie doczekał. 6 listopada tegoż roku w wyniku przeprowadzonej przez hitlerowskie władze okupacyjne Sonderaktion Krakau uczoney znalazł się w grupie 183 aresztowanych pracowników uczelni krakowskich. Wraz z innymi naukowcami uznanymi za wrogów III Rzeszy J. Metallmann został przewieziony do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen pod Berlinem, gdzie trafił do tak zwanego bloku żydowskiego. 4 marca 1940 roku przetransportowano go do obozu w Dachau, a następnie do Mauthausen.

Wskutek nacisków dyplomacji międzynarodowej oraz interwencji uczonych niemieckich do końca 1940 roku zwolniono wszystkie aresztowane, żyjące wówczas osoby – w obozach pozostało jedynie trzech naukowców, wśród których znajdował się J. Metallmann. Ponieważ nie ukrywał on swojego żydowskiego pochodzenia, szanse na jego uwolnienie były bardzo nikłe. Ostatecznie przeniesiono go do obozu w Buchenwaldzie, gdzie został zamordowany 21 sierpnia 1942 roku (fakt ten znajduje potwierdzenie na jego karcie obozowej nr 7927). Niedługo potem zginęła jego żona.

Pozostawione przez J. Metallmanna liczne zapiski poświadczają zaawansowany stan prac uczonego nad sformułowaniem własnej koncepcji filozofii przyrody. Wbrew panującym wówczas tendencjom do eliminowania filozofii jako dziedziny naukowej Metallmann uważał tę dyscyplinę za niezbędną we współczesnym życiu i traktował ją jako „najczulszy sejsmograf” wszelkich przemian zachodzących w nauce. Filozofia oparta na dwóch filarach – nauce i kulturze – stawała się według niego bliska światopoglądowi, pozwalając lepiej zrozumieć otaczający świat i mając szerokie zastosowanie w pozanaukowej sferze działalności człowieka. Notatki pozostawione przez J. Metallmanna umożliwiają określenie metody jego pracy nad konkretnymi zagadnieniami filozoficznymi – uczoney systematycznie, niemal każdego dnia, zapisywał swoje przemyślenia, które budziły się w nim pod wpływem przeczytanych lektur oraz obserwacji życia codziennego. Dostrzegał też pewną spójność pomiędzy światem zjawisk fizycznych i psychicznych, opowiadał się za teorią ewolucji, która jego zdaniem tłumaczy wiele zjawisk biologicznych. Uważał, że jednym z podstawowych problemów, którym powinna się zajmować filozofia przyrody, jest kwestia dziedziczności. Tragiczna śmierć J. Metallmanna przerwała, niestety, prace systematyzujące całość jego poglądów.

Podsumowując, można śmiało postawić tezę, że pomimo swojego stosunkowo krótkiego życia J. Metallmann zapisał się w dziejach polskiej nauki filozoficznej jako postać znakomita, jako nieprzeciętny myśliciel, który potrafił niezwykle interesująco łączyć filozofię z nauką. Pełen twórczego zapału, rzetelny i dociekliwy, w swoich rozważaniach prezentował stanowisko racjonalne, ostro przeciwstawiając się wszelkim nieścisłościom w interpretacjach filozoficznych. Pozostawił po sobie około 60 publikacji, nie licząc nieopublikowanych materiałów rękopiśmiennych.

Oprócz wspomnianych wcześniej prac wśród najważniejszych pozycji w jego dorobku naukowym wymienić można jeszcze wiele artykułów publikowanych na łamach czasopism fachowych: *Elementy determinizmu naukowego*, *Podstawy współczesnej biologii psychologicznej*, *Na marginesie „Wstępu do filozofii” A. Müllera*, *Problemat struktury i jego dominujące stanowisko w nauce współczesnej* (wykład habilitacyjny), *Zagadnienie przypadku*, *Determinizm i pojęcie emergencji w biologii*, *Nauka, pogląd na świat i filozofia*.

Joachim Metallmann był nie tylko filozofem nauki, ale również współautorem tak zwanego krakowskiego stylu uprawiania filozofii przyrody, który charakteryzował się łączeniem klasycznych zagadnień filozoficznych oraz dbałością o metodologię. W swoich rozważaniach uczony wyprzedził epokę, w której przyszło mu żyć i pracować. Jest uważany za prekursora strukturalizmu, kierunku myślowego przeżywającego swój rozkwit po II wojnie światowej. Niezwykła docieklivość J. Metallmanna oraz jego liczne wątpliwości, które wnikliwie analizował w trakcie prowadzonych badań, uczyniły z niego filozofa w niczym nieustępującego uczynom współczesnym, jego poglądy zaś w dziedzinie wiedzy naukowej wciąż pozostają aktualne.

Bibliografia

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, sygn. WF II 504; M. Dombrowski, *Joachim Metallmann*, [w:] *Filozofia i nauka: trudne związki. Metallmann – Witkiewicz – Gawecki*, Toruń 2011, s. 35–116; J. Mączka, *Metallmann Joachim*, [w:] *Encyklopedia filozofii polskiej*, t. 2, Lublin 2011, s. 128–131; J. Mączka, *Życie i poglądy filozoficzne Joachima Metallmanna (1889–1942)*, [w:] *Krakowska filozofia przyrody w okresie międzywojennym*, t. 2: *Metallmann – Zawirski – Gawecki*, red. M. Heller, J. Mączka, P. Polak, M. Szczerbińska-Polak, Kraków–Tarnów 2007, s. 183–211; J. Woleński, *Joachim Metallmann (1889–1942)*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Złota księga Wydziału Filozoficznego*, red. J. Miklaszewska, J. Mizera, Kraków 2000, s. 225–232; Z. Zawirski, *Joachim Metallmann*, „Przegląd Filozoficzny” XLII, 1946, z. 3–4, s. 320–323.